

**Posudek disertační práce Mgr. Tamah Sherman,
Obracení na víru jako komunikační problém: situace prvního kontaktu**

Disertace Tamah Sherman má tři vlastnosti, které z ní činí práci nadprůměrnou. Za prvé má nevšední téma a přináší exkluzivní materiál, za druhé toto téma zpracovává metodologicky naprosto čistým způsobem a za třetí je napsána jasným výkladovým stylem.

Téma práce zaujme z několika důvodů: jsou analyzovány rozhovory, jejichž aktéry a zpravidla iniciátory jsou američtí mormonští misionáři přicházející do České republiky a jejichž cílem je přesvědčit k víře. Oslovení misionářem, to je situace, v níž se asi ocitli mnozí, a málokdo má připravený recept, jak se v takové situaci chovat. Recept, jak se chovat, ovšem mají vyslanci víry, neboť prošli na škole v Utahu speciálním tréninkem, jak se v úvodu práce dozvídáme. V jeho rámci absolvovali modelové rozhovory, jež jim mají pomoci vést rozhovory autentické, v daném případě zapřádat misionářské rozhovory „s námi Čechy“. Jejich průběh, který se jen částečně odvíjí podle – z hlediska misionářů žádoucího – scénáře, je v práci analyzován. Situace, do nichž se dostávají mladí Američané na cizím území, které si nevybrali, ale byli sem vysláni, přidávají jejich rozhovorům s většinově ateistickými Čechy ještě jeden specifický komunikační rozměr: v situacích interakce oslovujících a oslovených se setkávají zároveň dva jazyky a dvě kultury, americká s českou.

Cizokrajnost, neznámost, domnělá podivnost mormonství, provázeného četnými nejasnostmi, spolu s intimní podstatou náboženského vyznání – to vše obestírá téma práce – v očích nezasevěného – jistou tajemností. Disertace Tamah Sherman neznámé a do jisté míry tabuizované téma zbavuje sedimentu dohadů a nakládá s ním podle všech zásad vědecké akribie: Distancuje se od otázek, k nimž její výzkum nesměruje, souvisejících s příčinami a výsledky misionářského obracení na víru, mj. tedy abstrahuje i od pátrání po úspěšnosti misionářských aktivit na našem území (což je otázka, které se ale těžko ubrání laický čtenář, a při čtení práce se mu určité odpovědi dostane). Je to dáno i tím, že se autorka zaměřila na situace prvního kontaktu misionářů s lidmi, zatímco poznatky z vlastních interview s misionáři a studium jejich instrukcí a materiálů využívá jen doplňkově. Pak formuluje výzkumné otázky, k nimž její výzkum směřuje, tj. co se v situacích prvního kontaktu děje.

První dvě výzkumné otázky se týkají samotného faktu kontaktování jakožto způsobu misionářské práce a interakčního průběhu konkrétních rozhovorů, druhé dvě tematizují okolnosti specificky jazykové, tedy výše zmíněný kontakt dvou jazyků a kultur a zacházení s těmito jazyky. Analýza rozhovorů zaujme konceptuální přesností. Autorka formuluje výzkumné otázky promyšleně a jednoznačně, jejich znění proto zopakují. 1. Jak misionáři „dělají“ obracení na víru a jak je tento proces jako takový v rozhovoru rozpoznáván? 2. Jaká interakční práce konstituuje tento proces a jak se na ní podílejí sekvenční, preferenční, tematická a kategoriální organizace rozhovoru? 3. Jak mluvčí v situacích obracení na víru činí relevantním dané prostředí, které se vyznačuje kontaktem češtiny a angličtiny, resp. české (domácí) a americké (cizí) kultury. 4. Jak se jednotliví misionáři a jejich církve „chovají vůči jazyku“, jak „spravují“ svou jazykovou a kulturní kompetenci a jejich manifestace prostřednictvím a za účelem obracení na víru?

Autorka specifikuje pojmový rámec své disertace spočívající ve využití poznatků etnometodologie, nástrojů konverzační analýzy a členské kategorizační analýzy a teorie jazykového managementu (kapitoly 2 a 3). Prokázala velmi dobrou znalost těchto teorií a schopnost bravurně se v nich orientovat. Její analýzy materiálu, tvořeného 37 nahranými rozhovory, jsou systematické, ať už se zaměřuje na počáteční fáze rozhovoru, jenž bývá nejčastěji iniciován misionářem, ale může být zahájen i druhou stranou (kapitola 4), tu fázi rozhovoru, v níž jde o identifikaci účastníků z hlediska místa, národnosti, zaměstnání, jazykové kompetence, a o reflexi a o postupné rozpoznávání toho, o čem jde (kapitola 5), dále tu fázi rozhovoru, v níž dochází na otázky víry v Boha a vyjednávání toho, co je víra, o které se

misionáři snaží své spolubesedníky přesvědčit (např. *Přesně tak.ty vogo.tak well? Tak už vidíte jako vy jste už jako napůl věřící že jo? Jako když se modlíte občas asi věříte že něco je tam že jo*) (kapitola 6), a konečně na závěrečnou fázi rozhovoru, domlouvání se na dalším kontaktu, pokud k této fázi ovšem dojde (kapitola 7). Závěrečná analýza se týká misionářské zkušenosti s jazykem a aplikuje na jazykové chování misionářů kategorie jazykového managementu jednoduchého i organizovaného.

Dílčí závěry, k nimž Tamah Sherman dochází, mají jednoho společného jmenovatele, a tím je zjištění, že analyzované rozhovory, přestože patří k rozhovorům institucionálním – tj. mají své předem dané poslání, odpovídají předem osvojeným modelům a vzorcům, řídí se např. seznamem témat, o nichž mají misionáři zapřádat řeč, než přejdou ke klíčové otázce víry (např. nabízejí zadarmo výuku angličtiny a kurzy na odvykání kouření), sledují jasný cíl, jímž je vytvoření vztahu mezi misionářem a zájemcem (*investigator*) –, se nakonec příliš neliší od jiných řečových aktivit toho druhu, že se dáme do hovoru s někým neznámým, např. s cizincem. Když si misionáři schéma budoucích rozhovorů osvojují, učí se je dodržovat, využívají při tom vlastně interakční schopnosti, které už ovládají. Jak Tamah Sherman v závěru tvrdí, mise bývá považována za přelomovou životní zkušenost, ale fakticky to, co misionáři v rozhovorech potřebují umět, je to, co vlastně už umí: uplatní svůj smysl pro řád a organizaci a schopnost tento řád a organizaci svým hovorem vytvářet. Např., než přejdou k citlivé otázce víry, uplatní svůj cit pro pořadí. Autorka to formuluje tak, že chování misionářů v instruovaném jednání (*instructed action*) je založeno na kombinaci instrukcí, jež obdrželi při školení, a vlastních autentických zážitků a nabytých zkušeností, jež mohou být napříště využity v následujících interakcích, ale i v dalších školeních, tj. mohou být institucionalizovány. V tom je třeba s autorkou souhlasit. Konfrontujeme-li texty, které misionáři dostávají do rukou jako přípravné materiály, a jejich promluvy produkované v autentických rozhovorech, je tu značný nepoměr mezi kýženým prostorem pro výklad a prostorem, který si musí v rozhovoru vytvořit, i mezi stylem, který se v instrukcích předpokládá (*Já jsem starší Smith. Rád bych vám vysvětlil, proč vám vykám*), a mezi stylem, kterým je hovor nakonec veden (*Patnáct roků? – O..h ty brďo to není možný*).

Analýzy ukazují, jak se v rozhovorech misionářů s lidmi uplatňují jednotlivé kategorie vyčleňované konverzační analýzou při směřování participantů rozhovoru (zejména misionářů) ke kooperaci, zachování tváře partnera (zejména osloveného člověka), při navazování přátelství a budování důvěry. Projevuje se to např. v hojném užívání presekvencí ze strany misionářů, předcházejících před jejich žádostmi jakožto nepreferovanými akty. Oslovení se zase snaží zdvořile odmítnout, neboť zatímco misionář vstupuje do rozhovoru s nadějí, že setkání bude dlouhé a úspěšné, oslovený se naopak snaží vymanit se co nejrychleji.

Důležitou úlohu tu hraje skutečnost, že jde o setkání rodilých mluvčích jazyka s nerodilými, ať už máme na mysli mluvčí češtiny nebo angličtiny (protože občas zaznívá v rozhovorech i angličtina): v hovorech se opakuje téma znalosti jazyka, způsobu a stupně osvojení jazyka, jazykových oprav apod. Autorka ukazuje, že i v tomto ohledu se na obou stranách projevuje značná interakční aktivita (rodilí mluvčí se např. nepozastavují nad nedokonalostmi jazykové kompetence cizinců: *ještě nemluví dobře česky ale snažím se – je to dobrý, je to dobrý*, cizinci tematizují svoji cizí identitu, aby se mohli vyptávat na domácí kulturu a jazyk oslovených: *dozvědět a zvědět jaký je rozdíl mezi těmi slovy?*). Závěrečné výzkumy jsou věnovány otázkám jazykové kompetence misionářů, jejímu nabývání, změnám v osvojovaných normách, zavedení poznatků o vývoji norem do dalšího vzdělávání misionářů apod. Třebaže si autorka neklade za cíl popsat misionářskou češtinu, z jejích transkriptů je patrné, že se běžně mluvenému jazyku svých spolubesedníků přiučí američtí misionáři pohotově (*to je hustý, ty brďo, kecám, takhle, ty vogo, dobrý tak honzo tak čauec...*).

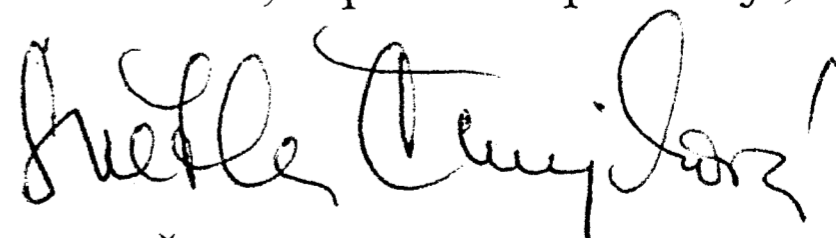
Pohled na jazykový management v interakci mj. ukazuje, že ač se misionáři snaží poučit se ve svých rozhovorech s lidmi jazykově, často nemají úspěch (*a jak dlouho jako kony*

žijí? nevím jestli je to správný.. Pro jako kony. nevím jak se skloňuje). O tom poskytují rozhovory hodně dokladů. Jak autorka ukazuje, Čech sice pomáhá s nalezením českého ekvivalentu anglického slova (*bůh nebude jako dělat zmatnost nebo (to je správný) confusion – mm hmm – to je správný? – zmatek no*). V těchto případech ostatně zasahovala do hovoru – zcela výjimečně – i sama autorka. Avšak tam, kde dává cizinec najevo tápání při volbě pádové koncovky, mu rodilý Čech nepomáhá, jeho otázku buď nechápe, nepovažuje za relevantní nebo na ni prostě nereaguje (*dělám pár služba správně? čeština je ... pár služba správně? ... no tak um jo jeden věc je učím bezplatný bezplatnu anglický kurz – jo jo jasně no*). K tomu se vztahuje moje otázka: Domnívá se autorka, že lhostejný nezájem Čechů o otázku jazykové správnosti může být motivován i tím, že nejde o rozhovory nezávazné, nýbrž o rozhovory, v nichž panuje jisté napětí, které jsou pro oslovené Čechy poměrně náročné, neboť si sami nevybrali ani jejich místo, ani jejich účastníky, ani jejich téma a v podstatě mnohdy přemýšlejí jen o tom, jak hovor co nejrychleji a přitom zdvořile odmítnout, což autorka na několika místech konstatuje (neplatí to jistě pro hovory, které při pouličních produkcích navazují sami čeští zájemci)? S tím souvisí ještě jedna otázka. Autorka vědecky objektivně a poctivě líčí průběh přípravných prací, seznamování se s aktivitami mormonů, nahrávání rozhovorů, jichž se sama také účastnila, interview s misionáři tematizující a verbalizující jejich reflexi rozhovorů. Mohla by případná interview s oslovenými Čechy – a jsem si vědoma hypotetičnosti této otázky – vnést nějaký další rozměr do jejích analýz? Co by přinesla interview s oslovenými, kteří by se v misionářských materiálech a instrukcích identifikovali jako objekty manipulace (srov. např. *A good way to begin talking to someone while contacting him is to ask them What a certain Czech word means. You can use some of these questions: Jaký je rozdíl mezi slovy – a – ?*)?

Třetí předností, již jsem zmínila na počátku, je jasný výkladový styl. Ten prozrazuje, že Tamah Sherman užívané metodologie perfektně ovládá a je schopna je nejen přesně aplikovat, ale je s to přesvědčivě posoudit – z hlediska svého vlastního výzkumu – i jejich možnosti. Charakteristickým rysem jejího výkladového stylu je důslednost a metodičnost. Ve svých analýzách se zaměřuje na řád a organizaci sledovaných komunikačních aktivit, a analogické zaměření na řád a organizovanost se projevuje i v jejím psaném textu. Jednotlivé kapitoly jsou rámovány úvodní anticipací problematiky a závěrečným shrnutím, a totéž schéma se opakuje i v celku práce: otázky položené v úvodu práce jsou v závěru jasně zodpovězeny, vyloženy jsou důsledky zjištění a poctivě jsou reflektovány i meze daného výzkumu, sběru materiálu a užitých metod. Práce tak tvoří koncizní celek, pevně sevřený zvoleným postupem. Je psána anglicky a způsob jejího psaní prozrazuje výbornou přípravu i nadprůměrný osobní vklad.

Přílohu práce tvoří celkem 37 transkriptů, které jsou v práci analyzovány; vystupuje v nich většinou jeden starší misionář (spolu s dalším misionářem) a 43 rodilých Čechů, které misionáři kontaktovali (s tím souvisí ještě jedna otázka, totiž proč jsou většinou kontaktováni muži, a zda je rozdíl v řečovém chování oslovených mužů a žen). Autorka také píše, že misionáři, kteří byli objekty jejího experimentu, obdrželi transkripty až po uplynutí misionářské lhůty. Mohli by být misionáři ve své činnosti transkripty nějak ovlivněni?

Předložená disertace je svým tématem i způsobem zpracování velmi podnětná, je příspěvkem k analýze metod persváze a nakonec i možností resistance, proto je velmi aktuální. Práce překračuje požadavky kladené na doktorské disertace, a proto doporučuji, aby Tamah Sherman obdržela po úspěšné obhajobě titul PhD.

PhDr. Světa Čmejková, DrSc.
Ústav pro jazyk český AV ČR
118 Praha 1, Letenská 4

27. 10. 2007